

др Коста Чавошки,
редовни професор Правног факултета у Београду

ДРЖАВНО-ПРАВНИ ИНТЕГРАЛИЗАМ СТЕВАНА ВРАЧАРА

Када се недавно појавила најновија књига професора Стевана Врачара *Преиспитивања правне методологије. Наговештаји државно-правног интегралитета* (Београд, "Научна књига", 1994, стр. 440), и они мање упућени могли су да се увере да је реч о особеном правном мислиоцу који је по много чему јединствен у нашој правној науци. Иако ову књигу чине расправе написане различитим поводима у распону од тридесет година, све њих - како то сам писац вели - повезују "многе видљиве и скривене нити јединственог приступа" (стр. 1). А у чему се огледају Врачарева изузетност и јединственост?

Да бисмо одговорили на ово питање ваља најпре рећи да је велика већина правних мислилаца склона такозваном есенцијализму односно редуccionизму - тежњи да се у низу елемената који чине феномен права открије оно што је битно и што чини његову суштину. Типичан пример оваквог поимања права представља у нас проф. Радомир Лукић који је, поводећи се за марксистичким социологизмом, у *интересу владајуће класе* открио бит и права и државе. То наравно не значи да Лукић не запажа и друге видове права - нормативни и вредносни - али их приликом дефинисања права не сматра најбитнијим. Тиме се унеколико приближавамо разумевању необичног парадокса: ма колико да је за правнике практичаре право као такво релативно јасна и лако препознатљива појава, правни мислиоци проналазе у њеној дубљој, унутрашњој структури различите елементе који са становишта своје важности нису истога ранга. А како се мишљења о томе, шта је међу тим различитим елементима најбитније, безнадежно разликују, отуда и неколико различитих замисли права, што је својевремено навело Канта да закључи како се правници још споре око дефиниције права.

Оваквом преовлађујућем *редуccionизму* у поимању природе права проф. Врачар супротставио је особени *интегралитет* - учење да се претходно морају испитати не само сви елементи који чине право као друштвену појаву већ и његове нераздвојне везе са сродним појавама с којима је у једној врсти унутрашњег, органског јединства. Отуда и Врачарева кључна методолошка поставка о *органском јединству државе и права*. До те поставке дошао је још на почетку својих темељних проучавања права и државе и она је била руководно начело свих њего-

вих потоњих истраживања. При том је врло рано повукао јасну разлику између свог учења и поједностављеног марксистичког приступа када је у свом програмском спису од 1962. рекао: "Није процес класне диференцијације основ повезивања државе с правом него је то други и специфичан процес - процес политичког конституисања друштва" (стр. 10). Стога су држава и право нераздвојни елементи тог особеног процеса који се појављује у сваком друштву које је ступило на пут цивилизације.

За разлику од већине правних мислилаца који такође говоре о вези између државе и права, за проф. Врачара ова веза је *органска*, такорећи симбиотичка. Посреди су много чвршће и дубље везе не само између ових двају појава као таквих већ и њихових саставних делова. Тако је повезаност државе и права најпре *структурна*, "јер се код њих подједнако и у целини и у појединим деловима појављују елементи двају феномена" (стр. 12). Затим је *функционална*, будући да се остварење улоге једног не може замислити без оног другог, што практично доводи до тога да и један и други врше у основи јединствену функцију у друштву. Уз то је и *садржинска*, пошто се сви битни елементи једног на својеврсни начин учвршћују у оном другом. Коначно, овим двома творевинама својствена је и *формална* повезаност, пошто су многи појавни облици једне од њих начин постојања и функционисања оне друге.

Ова поставка о органском јединству државе и права и њиховом случивању у такорећи јединствену појаву која се може означити као државно-правни поредак, има, за проф. Врачара, и велику методолошку вредност. Јер, за разлику од нормативистичких теорија, она пре свега упућује на социолошко-политички поглед на право које је "исто онако као држава само израз материјалних услова живота друштва... само специфичан вид постојања друштвених односа" (стр. 15). Највећа вредност ове методолошке поставке је, међутим, у томе што се њома превазилази вештачки јаз створен у прошлости и утире пут стварању *синтетичке теорије*.

Захваљујући таквом методолошком приступу, уместо две имали бисмо једну науку - општу теорију о државно-правном поретку. А у области позитивноправних наука више би дошла до изражаја веза између државе и права, нарочито у области јавног права. Тако се расправа о суверености највиших државних органа не може одвојити од разматрања устава који регулише њихову делатност, као што се ни делатност државне управе не може проучавати без дубљег увида у материјално и процесно управно право.

Касније (1983) је проф. Врачар ушао и у појединости овог интегралног метода проучавања државно-правног поретка. Он се пре свега битно разликује од пуког нормативизма и позитивизма који појам права своде на појам правне норме. Такође се ни држава не може поистоветити с некаквом идеалном "конструкцијом" нити се може свести на епифеномен права. Најзначајније је, међутим, "да и држава и право егзистирају само као *државна стварност и правна стварност*, односно као *државно-правна стварност*" (стр. 72). Укратко, интегралном методу је страна свака *партикуларност*, како у онтолошкој тако и у методолошкој равни. Јер, "*интегралност* одсликава *целину и целовитост* државе и права, па самим тим и метода којим се те творевине изучавају"

(стр. 75). И не само да одсликава целину, већ пружа и најповољније могућности "за стицање и систематизовање истиносних знања о државно-правном поретку" (стр. 76).

Поред оваквог општег одређења интегралног метода, проф. Врачар наводи и његова битна својства. То је најпре *целовитост* која "означава потискивање и превазилажење 'агрегатног стања' мноштва неусклађених и различитих састојака у методу, што је неизбежно у размрвљеном партикуларном методу" (стр. 77). У позитивном смислу, целовитост претпоставља *конституисање тоталитета*, тако да сваки састојак може фигурисати као елемент целине. Реч је заправо о ставарању од постојећих састојака у себи усклађеног и за нове састојке отвореног *система*.

Друго обележје интегралног метода јесте његова свестраност. Како у државно-правном поректу постоје различити састојци који нису подједнаког значаја, већ су једни суштински а други споредни, интегрални метод треба да садржи елементе који ће бити примерени таквој различитости. А метод који има такву прилагодљивост у бити је *свестран* и *многостран*. Отуда у начелу, могућности овог метода нису ограничене, "па се својом обухватношћу, ширином, прилагођавањем разним предметима, усмереношћу и на нове појаве итд. заиста показује надмоћним над сваким обликом партикуларног метода" (стр. 78).

Јединственост представља треће обележје интегралног метода. При том се не занемарују, а камоли одбацују, посебни методски поступци примерени различитим састојцима државно-правног поретка, већ се свеколика средства истраживања укључују у једно више јединство, "које одређује који и какви састојци методе омогућују унутрашњи склад и постизање јединственог резултата, али које исто тако, открива и оно што ремети и онемогућује његово остваривање" (стр. 79).

Полазећи од изворног, недогматског марксизма, проф. Врачар је утврдио и четврто обележје интегралног метода - "*критичност према свему постојећем у државно-правној стварности*" (стр. 86). Тиме се уместо слушкиње постојећег режима и оних који су тренутно на власти, државно-правна теорија успоставља и као потпуно независно, критичко мишљење о сваком елементу који чини предмет њеног истраживања.

Сва ова обележја сажимају се у тежњи ка *интегралној истини*, која надилази сваку *једнодимензионалност* права и државе, а нарочито позитивистичку заблуду да се право своди на позитивне правне прописе. Они су, међутим, само најочљивији, површински слој, док је права истина о државно-правном поретку много дубља и тиче се његове суштине и улоге у друштвеном животу.

Овако постављена методологија треба да омогући не само одговарајуће изучавање државно-правног поретка као неразлучиве целине, већ и самог правног феномена као таквог. За то је, пак, неопходна систематска правна методологија која увек има за претпоставку одговарајуће "*тематско-проблемско одређење самог појма права*" (стр. 158). "А то је" - вели проф. Врачар - "само по себи превасходно *онтолошко питање*, које, у ствари, истовремено означава и бављење питањем специфичности *правне стварности* у оквиру целокупне друштвене стварности, питање својства *правне појаве* у мноштву друкчијих друшт-

вених појава, питање *целокупног састава права* и његове *функције* у друштвеном животу” (стр. 158). Другим речима, сам метод проучавања највећма је одређен природом предмета који се изучава.

Ово је била и прилика да се укаже на све недостатке и мане преовлађујућег приступа праву и унеколико наговести властито становиште. Под правом позитивисти најчешће подразумевају скуп норми које држава примењује својом принудом. За проф. Врачара ово становиште је уско и, у крајњој анализи, неодрживо, па стога посебно истиче различите покушаје далеко ширег и потпунијег дефинисања права. Реч је најпре о ”истицању правде као суштаственог или корективног елемента позитивног права, затим о идеји природног права без обзира како је схваћено и фактицистичком поимању права у којем су важнија стварна људска понашања а норме изведен и споредан елемент, као и настојају да се превазиђу крајности како нормативистичких тако и фактицистичких ставова у теорији права. При том вредност ових настојања није толико у понуђеним решењима колико у *својеврсном бекству од нормативистичко-позитивистичког редуccionизма*, тежњи ”да се изађе из тескобних простора некаквих ’правних норми’ које, тобоже, једино и искључиво представљају право и оно што се у правном искуству показује са својствима обиља разноврсних правних феномена” (стр. 160). Тиме се, међутим, не заузима само критички став према позитивном праву, већ се правна стварност открива у свом богатству својих изражајних облика. Она се не може свести на само један, ма колико важан, елемент, већ је увек сложена творевина коју чине бројни и различити елементи који тек у свом јединству чине право. ”Укратко”, - закључује проф. Врачар - ”ваља разликовати *право* од његових саставних *елемената*” (стр. 160), што значи да треба избећи сваку ускост, а нарочито редуccionизам приликом проучавања и дефинисања права.

Додуше, у овој књизи није дата *интегрална* дефиниција права, али је бар унеколико наговештена. Право је ”изванредно сложена и целовита творевина разноврсних елемената” (стр. 162). Отуда, закључује Врачар, искључиво ”коришћење само једног метода никако не одговара стварној природи права и правне науке” (стр. 163), већ су неопходни различити методски поступци да би се дошло до научних знања о праву.

Конечно, проф. Врачар није изложио само опште претпоставке интегралног проучавања права, већ их је даље развио и примерио проучавању једног особеног правног система - правног поретка некадашње Југославије. При том, наравно, треба поћи од затечених знања о југословенском праву, али она не могу бити много од помоћи док се не изврши њихово критичко испитивање. Таквом испитивању преваходно треба подврћи основна знања о праву која су стечена у прошлости. ”То су, уопштено говорећи, *правни позитивизам* и *правни нормативизам* који се само у начину изражавања разликују, а по консеквенцама своде на један карактеристичан поглед на право” (стр. 101). У духу тог схватања, право се искључиво своди на такозване правне прописе односно важеће правне норме. А овакво полазно становиште унапред поставља круте границе свим знањима која се о праву и правном систему могу стећи. То, међутим, не значи да позитивизам и нормативизам треба потпуно одбацити као традиционални приступ праву. Далеко од

тога. Оно што је, пак, неопходно, то је разумевање њихових *ограничених* могућности, због којих су они само *један* од више делотворних приступа праву. Уз то их ваља осавременили, попут логичког позитивизма у Енглеској и истраживања језика правних норми.

И овом приликом проф. Врачар се залаже за преиспитивање основних појмова и увођење *"синтетичког и реалистичког схватања о праву"* (стр. 107). Оно би, поред правних норми, требало да укључи и друге елементе - правне субјекте, правне акте, правне односе и правне објекте. Због органске везе с државом, право је својеврсна друштвено-духовна структура са два основна слоја: *"горњи слој представља правни нормативитет или формално-нормативну структуру; доњи слој представља правни фактицитет или реално-релацијску структуру"* (стр. 106). Како између ова два слоја увек постоји већи или мањи јаз, право одређене земље се тешко може схватити и објаснити само посматрањем једног од та два слоја. Неподударност између ова два слоја изражава и напетост између *"позитивног права"* и *"стварносног права"*. Она је мања ако је правни систем добро уређен и делотворан, а већа уколико његови различити елементи нису усаглашени и међусобно усклађени.

Предмет овог осврта била су само четири рада проф. Врачара написана у распону од једанаест година - од 1962. од 1983. године. Они који боље познају његово дело вероватно ће рећи да је полазне основе свог методолошког становишта наговестио још у својој докторској дисертацији, а да их је потом постепено развијао скоро тридесет година у крајње неповољним приликама за критичко правно мишљење. За разлику од многих својих савременика који су се у таквим неприликама сналазили и довијали, проф. Врачар је показао ретку доследност: своје методолошко становиште поступно је и упорно развијао у оном правцу који је пре више од три деценије назначио и осмислио.

Плодови ове истрајности и доследности нису изостали. Иако је у поднаслову ове своје књиге нагласио да је реч само о наговештајима државно-правног интегрализма, нема никакве сумње да је овим својим делом пружио много више. Чак би се могло рећи да је не само извршио радикалну критику преовлађујућег позитивизма и нормативизма у нашој науци о праву, већ да је поставио и темеље једног битно другачијег погледа на право и државу и утврдио основе много делотворније правне методологије.

У свом кључном раду о интегралном методу државно-правне науке проф. Врачар, са себи својственом скрупулозношћу, упозорава да је *"једно метод(ологија) на речима, а друго је метод(ологија) на делу"* (стр. 82). Ово друго тек треба да буде показано и зато с нестрпљењем очекујемо његову следећу књигу.